

УДК 377.3

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.89.10>

Л. М. МОСКАЛЕНКО

orcid.org/0000-0003-0202-3479

кандидат філософських наук,

доцент кафедри соціології,

Державний університет телекомунікацій

ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Децентралізація професійно-технічної освіти в Україні є частиною держаної реформи, що була ініційована у 2014 році в рамках угоди про співпрацю між Україною та Європейським Союзом. Одним із ключових напрямів визначено передачу повноважень щодо фінансування та права власності професійно-технічних навчальних закладів на нижчі рівні управління. У рамках цієї реформи було здійснено передачу відповідальності за фінансування підготовки робітничих кадрів у професійній освіті на рівень місцевих бюджетів.

У статті проаналізовані результати соціологічного моніторингу щодо стану і розвитку професійно-технічної освіти у трьох категоріях: результати фінансування з місцевих бюджетів; престижність професійно-технічної освіти серед молоді та збалансованість ринку освітніх послуг і регіонального ринку праці. Проаналізовані перші наслідки реорганізації професійно-технічної освіти в контексті реформування її системи фінансування. Виявлено, що нинішня система фінансування покриває тільки витрати споживання і майже не передбачає витрат на модернізацію та розвиток закладів професійно-технічної освіти. Визначені основні причини щодо скорочення закладів професійно-технічної освіти та кількості їхніх випускників. Обґрунтовано, що однією із причин непопулярності професійно-технічної освіти як серед молоді, так і в українському суспільстві загалом є сформований стереотип професійно-технічного училища як своєрідної панацеї для соціальної інклюзії й інтеграції вразливих категорій населення. Проаналізовані результати соціологічного дослідження в контексті виявлення взаємозв'язку навчальних програм професійно-технічних закладів освіти в підготовці кваліфікованих робітників із регіональними потребами ринку праці. Виявлений значний дисбаланс щодо професійно-кваліфікаційної структури в підготовці робочих кадрів на ринку праці. Закцентовано увагу на важливості впровадження стратегії економічного розвитку регіону, у якій професійно-технічні заклади є суб'єктами системи освіти, що реалізують регіональне замовлення на підготовку робочих кадрів для пріоритетних напрямів регіонального ринку праці. Запропоновано розглядати професійну підготовку як частину освіти дорослих, яка передбачає розвиток професійних компетенцій шляхом залученості до неформальної освіти як більш гнучкої й адаптивної системи в навчанні робітничих професій.

***Ключові слова:** дефіцит робочих вакансій, збалансованість ринку праці, модернізація професійно-технічної освіти, ринок освітніх послуг, стратегія економічного розвитку регіону, професійні стандарти.*

Постановка проблеми. В епоху цифрової революції, глобального прискорення суспільно-економічного розвитку, значного посилення впливу науково-технічного прогресу сучасна світова економіка має гостру потребу у висококваліфікованому робітничому персоналі як важливому складнику розвитку ринкового виробництва. Нині українська професійно-технічна освіта перебуває у кризі. Спроби реформування профтехосвіти в умовах адміністративно-командної системи управління, централізації її планування призвели до значного дисбалансу щодо професійно-кваліфікаційної структури в підготовці робочих кадрів на ринку праці.

У статті ми проаналізуємо стан професійної освіти в Україні шляхом моніторингу офіційних даних, результатів соціологічних досліджень, сформулюємо основні рекомендації щодо розвитку конкурентоспроможної професійної освіти в Україні.

Останні декілька років на українському ринку праці зберігається тенденція до збільшення числа вакансій серед кваліфікованих робітничих професій. Так, аналіз відкритих даних державної служби зайнятості в контексті структури ринку вакансій за кодом професії фіксує, що найбільший дефіцит кадрів припадає на вакансії з робочих професій з кодами 7 і 8 – це кваліфікаційні працівники з інструментом і робітники з обслуговування й експлуатації машин. Позитивна динаміка в цих групах зберігається останні декілька років і сумарно становить майже половину незакритих вакансій ринку зайнятості в Україні. У 2017 р. дефіцит вакансій із робочих професій становить 56% від загальної кількості вакансій на ринку праці, у 2018 р. – 52,1%, у 2019 р. – 46,5% [2].

Існує комплекс причин, які спричиняють дефіцит у робочих професіях. Це і скорочення кількості випускників шкіл, і старіння населення, відповідне скорочення кількості кваліфікованих робітників через їх вихід на пенсію, і відтік фахівців, які фінансово мотивовані заробітками за кордоном, і неспроможність нинішньої системи професійної освіти заповнити вакуум потреб у кваліфікованих працівниках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, спрямованих на вивчення стану професійно-технічної освіти в Україні, можна розділити на три групи. До першої групи відносимо наукові роботи, спрямовані на аналіз основних тенденцій і проблем розвитку професійно-технічної освіти в контексті загальнодержавних викликів (В. Головінов. «Професійно-технічна освіта України: часи випробувань, пошуку сподівань», В. Новіков, В. Черниченко. «Актуальні проблеми розвитку дуальної освіти в Україні. Економіко-правове і демографічне дослідження»). До другої групи відносимо офіційні документи органів виконавчої влади, спрямовані на аналіз ситуації і формування пропозицій щодо розвитку та модернізації професійної освіти в Україні (Національна доповідь про стан та перспективи освіти в Україні / за загальною редакцією В. Кремень; Освітня реформа: результати та перспективи;

проект Стратегії розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 р.). До третьої групи відносимо офіційні ресурси, які акумулюють збір первинних статистичних даних державних органів у сфері професійно-технічної освіти. Ці дані дозволяють проводити соціологічний моніторинг професійної освіти в Україні, розглядати основні тенденції і фіксувати динаміку. До цих ресурсів відносимо державну службу статистики, державну службу зайнятості, офіційний реєстр суб'єктів освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Основний сектор освітнього ринку у професійній підготовці з робочих професій належить професійно-технічним освітнім установам формального типу.

За останнє десятиліття в Україні спостерігається різке скорочення професійно-технічних освітніх установ. За даними Державної служби статистики, в Україні на 26% зменшилася кількість освітніх установ цього типу. А студентів – майже удвічі. Так, у 2008–2009 н. р. у професійно-технічних освітніх установах навчалися 288,1 тисяч студентів, а у 2019 н. р. їх чисельність скоротилася до 131 тисячі студентів [3].

Із 2015 р. спостерігається спроба реорганізувати професійно-технічну освіту, зокрема й реформувати її систему фінансування. Законами України «Про Державний бюджет України на 2016 р.» [5] і «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» [4] фінансування установ професійно-технічної освіти було перекладено з державного бюджету на відповідні місцеві бюджети. Основною метою введених змін було досягнення децентралізації професійно-технічної освіти, що мало сприяти оптимізації витрат на освіту із-за переорієнтації на потреби регіональної промисловості.

За даними Міністерства освіти і науки України, можливості місцевого бюджету покривають лише трохи більше 60% фінансових потреб навчальних закладів у регіонах. Професійно-технічні училища (далі – ПТУ), розташовані за межами міст обласного значення, перебувають у катастрофічному фінансовому стані, оскільки нинішні фінансові механізми покривають їхні потреби тільки на 45% [8]. Доля витрат на систему професійно-технічної освіти в консолідованому бюджеті на освіту у 2020 р. становить 4,55% (у 2016 р. – 4,78%) [7, с. 163]. Це вкотре підтверджує той факт, що фінансування здійснюється на низькому рівні, покриває тільки витрати споживання і майже не передбачає витрат на модернізацію та розвиток.

Більшість із вже розроблених і затверджених Міністерством освіти і науки України стандартів професійної освіти готувалися за застарілими методиками і без участі працедавців, тому вони не відповідають сучасним ринковим вимогам і не можуть використовуватися для якісної підготовки кваліфікованих робітників [6].

Також актуальним залишається питання педагогічних кадрів. Зокрема, дефіцит майстрів виробничого навчання, породжений відтоком висококваліфікованих кадрів у виробництво із-за значно більшого

розміру оплати праці. Так, за даними Державної служби зайнятості, у 2018 р. було зафіксовано 138 незакритих вакансій на посаду викладача професійно-технічної установи, у 2019 р. – 161 вакансія, а у 2020 р (за період січень – листопад) – 110 вакансій [2].

Одним із важливих чинників, який сприяє дефіциту робочих професій, є їхня непрестижність серед молодих людей. Українська молодь у більший своїй частині орієнтована на здобуття вищої освіти. За останні 30 років випуск кваліфікованих робітників в Україні скоротився більше ніж на 35%. Водночас випуск фахівців із вищою освітою виріс в 1,4 рази.

Можливо, однією з основних причин непопулярності професійно-технічної освіти як серед молоді, так і в українському суспільстві загалом є сформований стереотип ПТУ як своєрідної панацеї для соціальної інклюзії й інтеграції вразливих категорій населення. Зокрема, у 2019 р. серед загального контингенту учнів було 4,17% дітей-сиріт і тих, хто залишилися без піклування батьків, 10,3% дітей із неповних сімей, 8% дітей із неблагополучних і малозабезпечених сімей, 2% дітей з особливими освітніми потребами [3].

Відсутність збалансованості ринку освітніх послуг і потреб регіонального ринку праці. У результаті соціологічного моніторингу професій у категоріях робітників з інструментом і робітників з обслуговування й експлуатації машин було зафіксовано, що впродовж останніх декількох років в Україні в цій категорії сформувався список найбільш затребуваних професій, які вже декілька років потрапляють до ТОП списку дефіцитних вакансій.

Порівняльний аналіз кількості випускників профтехучилищ за 2019 р. і дефіциту найбільш затребуваних робочих професій (ТОП-10 найбільш популярних дефіцитних вакансій у 2019 р.) зафіксував, що в різних регіонах показник затребуваних професій, за якими немає підготовки фахівців, коливається від 30 до 70%. Також за деякими професіями наявний негативний дисбаланс, коли підготовка фахівців значною мірою перевищує потребу регіонального ринку в цих робочих професіях. Наприклад, у Хмельницькій області кількість випускників за фахом «Електромонтер з ремонту й обслуговування електроустановок» у 2,4 рази перевищує потребу регіонального ринку, а за фахом «Електрогазозварник» – у 8 разів [10]. Формат статті не дозволяє надати всі результати (з усіх регіонів України), тому тут сформульовані головні висновки дослідження.

Висновки і пропозиції. Вочевидь, нинішня система професійної освіти потребує трансформації і модернізації, а також адаптації відповідно до регіональних потреб ринку праці. Вирішення проблем у системі професійної освіти в Україні вимагає впровадження і реалізації низки заходів. Виходячи з вищевикладеного матеріалу і результатів дослідження щодо потреб регіонального ринку праці у фахівцях із робочих професій, рекомендуємо:

- упровадження збалансованої регіональної стратегії. Розробити стратегію економічного розвитку регіону, у якій професійно-технічні заклади є суб'єктами системи освіти, що реалізують регіональне замовлення на підготовку робочих кадрів для пріоритетних напрямів регіонального ринку праці;
- неформальну освіту. Розглядати професійну підготовку як частину освіти дорослих, яка передбачає розвиток професійних компетенцій шляхом залученості до неформальної освіти як більш гнучкої й адаптивної системи в навчанні робітничих професій;
- компетентнісний підхід. Пріоритетним розглядати і реалізувати компетентнісний підхід у професійно-технічній освіті, який забезпечує формування нових і поглиблених професійних компетенцій, які відповідають сучасним і перспективним потребам ринку праці;
- розширення цільової аудиторії. Адаптувати навчальні програми під концепцію освіти впродовж життя, пропонувати навчальні курси для дорослого населення з підготовки на дефіцитні робочі професії;
- моніторинг регіонального ринку праці. Розробити такий, що постійно діє, механізм моніторингу регіонального ринку праці, оновлювати списки актуальних робочих професій / затребуваних професійних компетенцій.

Список використаної літератури

1. Новиков В., Черниченко В. Актуальные проблемы развития дуального образования в Украине. Экономико-правовое и демографическое исследование. Lap Lambert Fcademic Publishing, 2020 82 с.
2. Державна служба зайнятості України : офіційний сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua>.
3. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України : Закон України від 24 грудня 2015 р. № 911. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/914-19/sp:max25>.
5. Про Державний бюджет України на 2016 р. : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 928–VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.
6. Освітня реформа: результати та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2019. 227 с.
7. Стратегія розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на період до 2023 р. (проект). Міністерство освіти та науки України : офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua>.
8. Сучасний стан фінансування професійно-технічної освіти в Україні. URL: <https://feao.org.ua>.
9. Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар'єри : щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні. Міністерство молоді та спорту України : офіційний сайт. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/49156>.
10. Офіційний реєстр суб'єктів освітньої діяльності. URL: <https://info.edbo.gov.ua/>.

Moskalenko L. M. Main trends and problems of development of vocational education in Ukraine

Decentralization of vocational education in Ukraine is a part of a nationwide reform that was initiated in 2014 under a cooperation agreement between Ukraine and the EU. One of the key areas is the transmission funding authority and ownership vocational institutions to the lower levels of government. Within the framework of this reform, the transfer of responsibility for financing the training of workers in professional education at the level of local budgets was carried out.

In the article the sociological monitoring of the state and development of the regional vocational education in three categories is monitored: financing by the local budget; prestige of the profession among young people and the balance of the educational services market and the regional market labor. The first consequences of the reorganization of vocational education in the context of reforming its funding system are analyzed. It has been found that the current system of financing covers only the cost of consumption and almost does not include spending on modernization and development of vocational education institutions. The main reasons for the reduction of vocational education institutions and number of graduates are identified. It has been justified that one of the reasons for the unpopularity of vocational education both among young people and in Ukrainian society as a whole is a formed stereotype that vocational education is a distinctive panacea for social inclusion and integration of vulnerable categories of the population. The results of sociological research in the context of identifying the relationship of educational programs of vocational educational institutions in the training of skilled workers with the regional labor market demands are analyzed.

A significant distortion relating to vocational and qualification structures in the training of the workforce in the labor market is detected. Attention has been focused towards the importance of implementing the economic development strategy of the region in which vocational institutions are the subjects of the educational system, which implement the regionally commissioned workforce training for priority areas of the regional labor market. It has been proposed to consider vocational training as a part of adult education, which involves the development of professional competencies through involvement in non-formal education as a more flexible and adaptive system in teaching working professions.

Key words: shortage of job opportunities, balanced labor market, modernization of vocational education, market of educational services, strategy of regional economic development, professional standards.